



ASDRENI
VEPRA
TË
ZGJEDHURA

891.983-1

D.

UNIVERSITETI SHTETËROR I TIRANËS
INSTITUTI I HISTORISË DHE I GJUHËSISË

~~22980~~ 3289

BIBLIOTEKA E SHTETIT
GJYRKASTER

8A-1

Drc 8

ASDRENI

ALEKSANDEB STAVRE DRENOVA

VEPRA TË ZGJEDHURA

Mbledhur e redaktuar nga
DHIMITËR FULLANI

13

N. SH. BOTIMEVE «NAIM FRASHËRI».
TIRANË, 1958

INSTITUT I HISTORIE DHE I GJUMHISIRE
SHKURTETI I TIRANES

888

87-1
0-0



Asdreni (1943)

LIBRARY OF THE NATIONAL ARCHIVES
TIRANA, ALBANIA

ALEKSANDËR STAVRE DRENOVA

ASDREN

(1872 — 1947)

Asdreni është një nga figurat më të njohura të Rilindjes sonë.

Kënga e tij lindi në çastet më të vështira të luftës për një jetë kombëtare të pamvarur dhe vajti e u ngul në zemër të popullit, për ta gjallëruar dhe më shumë lëvizjen tonë të çlirimit kombëtar. Vepra e tij qe një kontribut me vlerë për pasurimin e lartësimin e letërsisë e të gjuhës sonë letrare fill pas Naimit e Samiut.

Lindi më 11 prill 1872 në një familje të vobegët të Drenovës së Korçës. Nëna e la të vogël dhe babai i vdiq porsa kishte mbaruar shkollën fillore greke të fshatit. Në gjimnazin grek të Korçës, të cilin s'e kreu dot, veç greqishtes, kishte filluar të mësojë dhe frengjisht. Mbetur pa mbështetje, Aleksandri që në moshën 17 vjeçare emigroi në Rumani, ku kishin vajtur edhe dy vëllezër të tij më të mëdhej. I rrëmbyer nga atmosfera patriotike e kolonisë shqiptare në Bukuresht, ku shoqëritë «Dituria» dhe «Drita» ishin në kulmin e veprimtarisë së tyre propagandistike e organizative për forcimin e lëvizjes sonë kulturele e patriotike, Asdreni i hyri leximit të librave shqipe që botoheshin aty. Më 1892 u bë anëtar i shoqërisë «Drita», ku filloi të bashkëpunojë me N. Naçon në gazetën «Shqiptari». Nga mesi i dhjetëvjetorit të fundit të shekullit XIX Asdreni studionte në shkollën Normale, që hapi N. Naço në Bukuresht dhe ndiqte mësimet në një kurs administrate, të cilin e kreu.

Qëllimi i tij ishte të dilte nga gjendja e vështirë ekonomike dhe të zgjeronte kulturën e tij, për t'u bërë sa më i aftë për lëvizjen patriotike. Nga që s'deshi të marrë nënshtrësinë rumune, nuk punoi dot shumë kohë si nëpunës. Nuk qe edhe i zoti për tregëti, prandaj s'u bë kurrë me para. Edhe kur hapi ndonjë dyqan të vogël, falimentoi me një herë. Mbeti tërë jetën një beqar i varfër, por i respektuar e i dashur nga tërë shqiptarët e Kolonisë, që e ndihmuan, kur e panë keq. Librat e tij u botuan me ndih-

mën e «Komunitetit Orthodox». Një shoqëri tregëtarësh shqiptarë i pati siguruar një pension të vogël. U mësua të jetojë me kursim të madh. Nga gjendja shumë e vështirë ekonomike dhe nga dëshira që kishte për të vazhduar studimet e larta, më 1905 bën përpjekje që të nxjerë një burs për studim në Austri, por kjo i dështon.

Konditat e vështira të jetesës aspak nuk e penguan Asdrenin ta ndjekë e ta ndihmojë me tërë forcat e veta lëvizjen tonë kombëtare dhe të punojë pa u lodhur si poet i saj. Në procesin e zhvillimit të kësaj lëvizje u brumos edhe talenti letrar i Asdrenit. Në dhjetëvjetorin e fundit të sh. XIX, lëvizja jonë letraro-patriotike ishte zgjeruar mjaft. Nëpër koloni të tjera të shqiptarëve të Bullgarisë, të Misirit dhe më vonë t'Amerikës, ishin formuar shoqëri patriotike, ku botoheshin libra dhe 20-30 gazeta e revista shqip, që u bënë tribunë e mendimit shqiptar e të lëtersisë shqipe. Emrat e shkrimtarëve, folkloristëve, dhe të gazetarëve si Th. Mitkos, Sh. Kolonjës, M. Duçit, L. Llogorit, J. Vruhos, A. Z. Çajupit, F. Shirokës, L. Gurakuqit e tjerë, ishin bërë të njohur.

Që në vitin 1900 e tutje edhe firmën e Asdrenit do ta gjejmë kudo nëpër revistat e gazetat shqiptare të kohës dhe poezitë e tij do të botohen njëra pas tjetrës. Dalja e Asdrenit në skenë bash më 1900, kur kolonia e Bukureshtit pësoi një humbje të madhe me vdekjen e Naimit, që e kishte ushqyer me veprat e veta shtypëshkronjën e saj, dhe me ikjen e Vretos, që kishte qënë dora e fortë organizative e shoqërisë, pati një rëndësi të veçantë, sepse ai dha një kontribut të madh, për ta mbajtur gjallë aty traditën e botimeve letrare patriotike dhe lojti një rol të çmueshëm organizativ.

Vjershat e tij të para në revistën «Albania» plot frymëzim patriotik, tërhoqën me një herë vëmendjen e shkrimtarëve tanë më të dëgjuar të kohës. Asdreni i lexonte së pari vjershat e veta në mbledhjet e shoqërive patriotike të Kolonisë, sidomos në shoqërinë e rinisë universitare «Shpresa», që u themelua më 1899 me iniciativën e vetë Poetit. Kjo shoqëri, N/Kryetar i së cilës ishte Asdreni, botonte fletoren «Përlindja shqiptare», dhe jepte një kontribut të mirë në përpjekjet për çkëputjen e kishës shqipe nga kisha greke. Asdreni tani e zgjeron aktivitetin e tij dhe lidhet me patriotët e kolonive të tjera shqiptare. Nga çdo anë i kërkojnë shkrime për botim, pajtimtarë për të përkohëshmet shqipe, libra për të mësuar shkrim-këndimin shqip. Që më 1902 patriotë të çquar, si Milo Duçi, kanë filluar ta vënë në një rradhë me Sh. Kolonjën e L. Gurakuqin si shkrimtar patriot.

Që më 1903 Asdreni hidhet edhe në terrenin organizativ të kryengritjes. Në marrëveshje me Asdrenin, Thoma Avrami që nga Sofja bie në kontakt me komitetin e fshehur të kryengritjes fshatare maqedhore, për të bërë një «causa comune» kundër Turqisë. Me anë të Th. Avramit ai krijon lidhje me njerëzit në Shqipëri, për t'organizuar çeta kryengritëse. Por, me arrestimin e Th. Avramit, këto ndërmarrje të para dështuan.

Që më 1903 Asdreni i mblodhi poezitë e tij të shpërndara nëpër shtyp dhe, bashkë me ato që kishte dorëshkrim, botoi në Bukuresht librin e tij të parë me titull «Reze djelli», që doli nga shtypi në fillim të janarit 1904. Ishte një botim i hijshëm me një parathënjë, ku pasqyrohet qartë ideali patriotik, që e ka udhëhequr autorin për t'u bërë poet. Ky libër me 88 poezi, që vinte fill pas «Baba Tomorit», bëri një përshtypje të madhe dhe u prit me brohoritje nga të gjithë patriotët e kohës. Vetë Çajupi i shkruan plot entuziazëm midis së tjerash: «Të lumtë! ja vjersha që ndrijnë si rrezet e diellit! ja vjershëtor i vërtetë! Nuk mund të them se ç'ndjenj në zemër..... tani besoj se Naim Beu nuk vdiq..... se vendi që la ai bosh, e zure ti, ndaj dua të mbaroj këtë letër si e nisa: Të lumtë, të lumtë.....!)). M. Duçi, duke i shprehur keqardhjen, sepse nuk i ka dërguar një kopje të librit, i thotë: «Më vjen keq, sepse unë digjem për të kënduar çdo që të jetë shqip, jo pastaj vjersha si të tuat..... shumë të bukura..... Puno or vëlla pa prerë, puno pa u lodhur, puno pa frikë, puno për atdhenë, puno për lulëzimin e letërsisë tonë, puno! puno! puno!)). Fletoret shqipe i bëjnë këtij libri reçensione, për ta reklamuar, dhe flasin me entuziazëm. Përhapja e këtij libri e bëri Asdrenin të njohur gjithandej dhe korespondenca e tij me patriotët e tjerë u shtua aq më shumë, sa që nuk e përballonte dot me të ardhurat e veta. Ai ngriti në Bukuresht një degë të shoqërisë «Dija» të universitarëve shqiptarë të Vjenës, e cila, edhe mbas shkrirjes së tri shoqërive të tjera (Drita, Diturija, dhe Shpresa) të Bukureshtit më 1906, për të formuar shoqërinë «Bashkimi», qëndroi veçan dhe vazhdoi veprimtari më vehte.

Mbas botimit të librit të parë, penda e Asdrenit limohet, mprithej e forcohet edhe më shumë. Veç atdheut ai ka filluar t'i këndojë edhe më shumë dashurisë, bukurisë së natyrës dhe punës. Por kënga e atdheut tingllon gjithnjë më e fortë. Hil Mosi djalosh i shkruan më 1907: «Nuk di as unë, more vëlla, se çdo me thanë kjo punë. Tuj këndu vjershat e dashtuna tuejat, gë-

1) Arkivi i Shtetit Dok. Nr. 709, 736 — Kairo 3-II-1904.

2) Po aty Dok. Nr. 709, 951 — Kairo 12-V-1904.

Asdreni tani kishte fituar kudo admirim si poet i atdheut: «Veprat tuaja, zotëri, — i shkruajnë më 1921, — kanë zgjeruar dhe zbukuruar leteraturën shqipe. «Endra e lote» të bën të lëshosh lote gazmore dhe kur mbaron së lexuari «Reze djelli» ndodhesh i shkathtë dhe i ndritur»¹⁾. Me iniciativën e tij drejtorët ngritën shoqërinë patriotike «Bashkimi» dhe e zgjodhën Asdrenin kryetar nderi.

Që nga viti 1922 Asdreni u emërua Sekretar i Konsullatës shqiptare të Bukureshtit, ku shërbeu me perioda të çkëputura deri në okupacionin fashist.

Më 1930 botoi veprën e tretë e të fundit «Psallme Murgu» me poezi patriotike, erotike, filozofike, të natyrës etj., ku veç gjurmave përparimtare të Rilindjes, duket qartë edhe influenca e artit dekadent të Perëndimit.

Më 1932 shqiptarët e Rumanisë e festuan me shkëlqim gjashhtëdhjetëvjetorin e ditëlindjes së Poetit. Por kjo që një iniciativë spontane e atyre që e çmonin. Shtypi zyrtar i Tiranës heshti.

Më 1937, me rastin e kremtimit të 25 vjetorit të pavarësisë, i përmalluar për atdhenë, Asdreni erdhi për të fundit herë në Shqipëri. Njerzit e regjimit nuk e përfillnë, por miqt e tij e rrethuan me dashuri dhe e ndihmuan, se kishte mbetur keq. Elementët reaksionarë të klerit katolik dhe tradhëtarët si E. Koliqi me shokë, që po përgatiteshin për të krijuar një ambient të favorshëm t'okupacionit fashist, e shfrytëzuan mirë këtë rast. E thirrën Asdrenin në Shkodër dhe e pritën me nderime të mëdha. Kjo shënonte fillimin e një demagogjije të fëlliqur, për të mbuluar tradhëtinë me rrobën e patriotizmit të pastër, siç ishte patriotizmi i Asdrenit.

Pushtimin fashist Asdreni e priti me urrejtje të thellë, siç tregojnë tërë miqtë që u ndodhën pranë tij ato ditë²⁾. Ai shkoi shpejt nga Tirana në fshatin e tij dhe mbas 8 muajësh iku në Rumani. Legata italiane e Bukureshtit, që synonte të shtinte në dorë shqiptarët e Rumanisë, futi në lëvizje tërë agjenturën e saj dhe përdori format më të rafinuara demagogjike, për të fituar besimin e Asdrenit ndaj politikës fashiste. I implakur nga fuqitë e mëndjes dhe i diziluzionuar nga jeta, i gënjyer dhe nga tradhëtija e Fishtës, e Koliqit me shokë, ai besoi më në fund në parullën fashiste të «Shqipërisë së Madhe», që kishte qenë për të një nga pikat më delikate dhe shprehu simpatinë për fashizmin në një poezi të tij.

1) po aty dok. Nr. II 2433, dt. 21.V.1921.

2) Informacion gojor nga Dr. Prof. A. Xhuvani etj.

Q'ahere e më s'u duk gjë e botuar nga Asdreni në shtyp-
Plak në moshën 75 vjeç, Asdreni vdiq në Bukuresht me 11.XII.1947
dhe u varros atje.¹⁾

DK.
* * *

Vepra e Asdrenit zen një vend me rëndësi në letërsinë shqipe. Ai shkroi gjithsej nja 314 poezi me 14000 vargje, pjesa më e madhe e të cilave u përfshi në tre botimet e tij. Disa mbetën të shpërndara nëpër gazetatat e revistat, ose nuk u botuan fare. Veç poezisë, Asdreni shkroi rreth 20 artikuj në formë panfleti a përshkrimi me vlerë letrare. Ai gjithashtu përkëtheu mjaft poezi nga gjuhët e huaja dhe një pjesë t'Odisesë, që mbeti e gjymtë në dorëshkrim. Dyzet vjet prodhimtari letrare të vazhduar, pa ndërprerje të gjata, është një rast i rrallë në historinë tonë të letërsisë.

Poezitë e tij të vogla, të thjeshta e të këndëshme u lexuan dhe u recituan aq shumë sa i mban mend edhe sot një gjeneratë e tërë.

Gjuhën letrare shqipe ai e përvetsoi mirë. Më 1905 botonte poezi greqisht, që dëshmojnë se janë shkruar nga një njohës shumë i mirë i gjuhës greke. Rumanishten e përdorte për ditë dhe frengjishten e njihte mirë që më 1903. Me anë të këtyre gjuhëve ai njohu kryeveprat e letërsisë botërore dhe fitoi kështu një kulturë të gjërë poetike, siç dëshmon për këtë edhe poezia e tij.

Krijimtaria e tij filloi me temën e atëdheut, por shpejt u zgjerua n'ate të natyrës, të dashurisë, të punës etj., duke krijuar kështu një nga diapazonet tematike më të gjëra në krahasim me poetët tanë më të njohur.

Para së gjithash Asdreni, si vazhdues i Rilindjes, është një poet i Atëdheut. Një soj si Naimi edhe Asdreni i vuri që në fillim vehtes një mision të lartë patriotik. «Ndër këto, thotë ai (për poezitë e vëllimit të parë), pasqyrohet më tepër dashuria e atdheut, dashuria e atij vëndi, që të gjithëve zemra na qanë me lot kur e kujtojmë. . . . »²⁾ Edhe në parathënien e librit të tij të dytë ai e thotë qartë se poezia e tij është vënë kryesisht në shërbim të lëvizjes sonë kombëtare.

Poezia patriotike e Asdrenit ka gjithë tiparet e poezisë patriotike të Rilindjes sonë.

Që në poezitë e tij të para del e qartë dëshira e madhe e popullit tonë për liri dhe kumbon kushtrimi për kryengritje:

1) Gazeta «Universul» dt. 11.XII.1947.

2) Reze djelli. Parathanja f. 9-10.

«Qitni pallën si ju dini
Edhe kordhën në e kini!
Me gjithë zemër e pa ndjesë
Bini qenit të pabesë!»¹⁾

✓ Me urrejtje të thellë kundër shkelësit turk dhe me pasion, Poeti bërtet bashkë me Çajupin e Gramenon për bashkim në luftën e lirisë me parullën e Samiut, që u bë moto e gjithë shkrimtarëve tanë të fazës së fundit të Rilindjes.

«Më mirë të vdesim për liri,

.....

Se sa të rrojmë ndë robëri.»²⁾

Por kohët janë të vështira, prandaj motivi patriotik në poezinë e Asdrenit herë çfaqet në formën e sulmit, si kushttrim për luftë, herë shpërthen me keqardhje për atdhenë e mjeruar në robëri, herë ngrihet me mburrje kombëtare për traditën e luftës sonë për liri e me urrejtje të thellë kundër shkelësit e shovenistëve fqinj dhe herë herë kumbon si hymn i fitores s'afërt e të sigurtë.

Shpesh zemërimi i Poetit kundër faktorëve që e kanë penguar lëvizjen tonë kombëtare të zhvillohet në drejtimin e një kryengritje të përgjithëshme, kthehet me një herë në kushttrim për luftë:

✓
«Më nj'anë fetë, besët dhe tradhësia,
Më nj'anë gjaku dhe harbutëria,
Poshtë errësira, poshtë dhe robëria,
Rroftë bashkimi, rroftë vëllazëria!»³⁾

Ose, duke kënduar me optimizmin e çqar të Rilindjes, për forcën vitale t'Atdheut, që munda t'u bëjë ballë shekujve të fortunës dhe tani është gadi të ngrihet e të dëftojë namën që ka patur, Poeti synon të ngrejë lart krenarinë kombëtare, duke mbushur zemrat e bashkëatdhetarëve me dashurinë e ngrohtë për atdhenë:

✓ «Sa të dua o Shqipëri,
Sa mall ndjenj e sa dëshirë!
Për ty gas e dashuri
Mu në zemër më ka mbirë.

Se për mua ti o atdhe
Je një lule aq e vyer,
Sa nuk gjindet përmbi dhe,
Shpirtin tim për ta ushqyer.»⁴⁾

1) Reze djelli f. 19 «Ardhi dita».

2) po aty f. 44 «Mjaft».

3) po aty f. 34 «Poshtë errësira».

4) Endra e lote f. 38 «Vlesa e atdheut».

Sikurse Naimi e Çajupi, edhe Asdreni në mërgim e kaloi thuajse tërë jetën, prandaj në poezinë e tij plot mall për vendlindjen ka shumë elemente të përbashkëta jo vetëm me ato të Naimit e të Çajupit, por edhe me ato të shkrimtarëve të tjerë bashkëkohas në mërgim, si me të F. Shirokës, L. Gurakuqit, Mjedës. Sikurse Çajupi (ps.h. në poezinë «Ku kemi lerë») edhe Asdreni i këndon vendlindjes si një fshatar i thjeshtë:

«Dua edhe Shqipërinë
Se atje kam shtëpinë,
Ku rrinja nëpër ferrat
Dhe losnja me shqerrat

Për këto kam dëshirë
Edhe as dua më mirë,
Veç atje dua të shkonj,
Sa të jem e sa të rronj!¹⁾

Shpesh ndjenjat e atëdhedashurisë janë shprehur në lirikat e tij në formë të përgjithëshme, si ndjenja të të gjithë shqiptarëve të mërguar²⁾. Poeti i drejtohet erës ose detarit, ta marrin e ta dërgojnë n'Atëdhe, ose i lutet dallëndysheve, sikurse Shiroka e Gurakuqi, t'i tregojnë mbi natyrën dhe jetën e bukur të Shqipërisë, për të cilën po i digjet shpirti³⁾. I rënduar aq shumë nga jeta private e vetmuar që bënte në mërgim, në lirikat e mallit për atëdhe, Poeti shkrini dhe dishirimin e tij për vatrën familiare e sidomos për nënën dhe me këtë afsh të zemrës frymëzoi gjithë shqiptarët e mërguar, për t'i mbajtur ata të lidhur me familjen e tyre, me atëdhenë, me luftën për liri kombëtare⁴⁾. Një pikëllim i thellë i përshkon këto poezi, që ta mbushin shpirtin me dashurinë e ëmbël të një zemre aq të butë, aq të dhëmshur për memën në mjerim:

«Shqipëri o mëma jime
Lot po derdh prej zemrës sime,
Se je e tretur si qiri.

Hape gjirin, hapi krahtë,
Të të puth gojën e thatë
Me një mall e dashuri.⁵⁾

Prandaj kudo në këto poezi, Poeti e dënoi kurbetin si edhe Çajupi (poezia «Kurbeti»), si plagë nacionale, që po dobësonte bazën e lëvizjes sonë çlirimtare, forcën e vegjëlisë, bash në pragun e kryengritjeve⁶⁾.

1) Reze djelli f. 32 «Dua», po ashtu f. 46 «Atje» etj.

2) Endra e lote f. 28 «Në mërgim».

3) Kalendari kombiar. 1907, f. 113 «Mali i atëdheut» etj.

4) Endra e lote f. 44 «Mallëgjimi»; f. 60 «Mali i shkretë»; Reze djellit f. 118 «Shtëpia ime», f. 147 «Dheu i huaj» etj.

5) Endra e lote f. 23 «Shqipërisë».

6) Endra e lote, f. 44. «Mallëgjimi»; f. 60 «Mali i shkretë», Reze djelli f. 118 «Shtëpia ime», f. 147 «Dheu i huaj» f. 66 «Larg vatrës»; f. 30 «Gjendja jonë».